

Z vsako besedo bi vzbudila le novo sumnjo in podžgala njegovo hribovsko trmo . . . Dolgo sta molčala.

Slednjič se je Zofija dvignila in z negotovimi koraki stopila do moža. Sedla mu je na kolena, ga objela z eno roko okrog vratu, a z drugo mu je grebla v lase.

„Ali te skrbi, Ivan? Saj se mi smiliš . . . Tudi meni bo hudo brez tebe. A čemu bi morala biti drugim ljudem v nadlego? Ivan! Če bo res vojna, bom pobegnila. Ali se bojiš zame? Saj je tu Urška . . . In če ni drugače, lahko pride Dora . . . Ivan, Ivan . . .“

Besede so ji tekle neprisiljenò, sladko. Sama sebi se je gnusila, a ni bilo drugega izhoda. Čutila je, kako je pod njenimi besedami, pod božanjem njenih rok ginila moževa odločnost. Zadnji čas se nikoli ni primerilo, da bi bila tako ljubezniva ž njim. To ga je omamljalo. Verjel je v pristnost njenega čuvstva. Dvignil je obraz, rahlo pobožal njeno roko, poljubil ji je prste.

„No, pa ostani, če mi Dora obljubi, da pride k tebi . . .“

„Obljubila bo“, ga je Zofija strastno poljubila. Ta poljub ni bil neiskren.

(Dalje prihodnjič.)

OBZORNIK

FRAN TRATNIK — PETDESETLETNIK

Ko se je prvič oglasilo Tratnikovo ime v naši javnosti, je bil v slovenski umetnosti impresionizem na višku svojih mladih moči. To je bil čas Ketteja, Murna, Zupančiča in Cankarja, pa mladega Lajovica, ko je lirika cvetela v našem slikarstvu, v knjigi in glasbi. Zapoznela romantika je iskala sodobnega izraza, prebujajoča se narodnostna zavest se je borila za poglobljeni prvinski svoj izraz. Samo posamezni znaki so kazali, da mladi rod čuti zares sodobno, zares po svoje. Najglasnejši glasnik tega novega, človečansko usmerjenega, socialno poudarjenega pokolenja je bil Cankar. In kakor njegov dvojnik v upodablajoči umetnosti je postal Fran Tratnik, ki je v tiho idilo slovenskega slikarstva prinesel duha borbenosti in brezobzirne volje, biti iskalec resnice in zagovornik pravičnosti.

Že s prvimi deli je izrazil Tratnik svoj odpor proti vsem konvencionalnim lažem, proti hinavščini v življenju in v umetnosti, proti socialni krivičnosti. Ta svoj odpor je izražal strastno z iskreno prepričanostjo, čisto po svoje. Nič akademske uglaženosti ni bilo v teh risbah, nič tiste obče priznane „lepote“, pod katero se je kot pod krinko skrivala puhlost in ničevnost. Précej spočetka je bilo videti, da je temu prvemu slovenskemu socialnemu umetniku vse važnejše vprašanje „kaj“ od vprašanja „kako“.

Kot rojenega risarja ga je nekako s silo privedlo v satiro. Tam je najlažje mogel razviti svojo najosebnejšo značilnost: pričeti neprestano, načelno in brezkompromisno borbo z vsemi, ne samo v vprašanjih umetniškega izražanja, temveč v vseh problemih kulturnega življenja. Zakaj umetnost mu ni bila

nikdar samo pasivna spremljevalka življenja, temveč je v umetniku videl vselej delujočega oblikovalca sveta in človeštva.

In vendar je na videz skoro postal zgolj zanikujoč element, ki samo ruši in ne gradi. Ko se je pa z leti oprostil drobnega dela iz dneva v dan in se lotil večjih kompozicij, se je naenkrat vsem jasno pokazalo — kot pri Cankarju, s katerim ga družijo presenetljive sličnosti —, da je tudi v njem bogata pozitivna stran, ki zida, ki ustvarja, in da je v žgoči satiri le dušil jok in v ironiji skrival solze sočutja z brezpravnimi, ponižanimi in razdedinjenimi.

Od početka pa do naših dni je bil Tratnik večni iskalec resnice, ki je bil boj brez upa zmage, poln svetega srda in strastne potrebe po rušenju obstoječega, še bolj poln pa nepremagljive vere v človeka in v končno zmago dobrega nad zlim. Prav ta borbenost, ki pa ni izliv le čustvenih nastrojenj, temveč plod globokega razumskega poglobljanja v tajnosti življenja in umetnosti, pa tudi odraz lastnega doživljanja, težkega in često mračnega, ga je ohranjala zmerom svežega in mladostnega, dojemljivega za vse rastoče, za vse mlado. Zato je po vojni mladi rod videl prav v njem svojega edinega predhodnika in miselnega prednika, ki je zaslutil težnje novega umetniškega pokolenja že davno pred njim in temu občutju iskal in našel pravi časovni izraz. Ne bi pretiraval, kdor bi dejal, da je Tratnik prvi slovenski ekspresionist. Že davno pred vojno je zavestno uporabljal linijo kot simbol in krepko in samo-svoje ekspresivno sredstvo, ne glede na naturalistično resničnost in prirodno pravilnost. A vendar ni bil Tratnik nikdar programski ekspresionist: nikdar ni delal po nekem hladno preračunanem receptu, temveč je povsod v njegovih risbah toliko srčne topline, da jim čas in menjajoča se moda ne moreta do živenga. Zato je tudi danes, ko je ekspresionistično solnce že v zatonu, še prav tako mlad in spet vzor nastopajoči mladi umetniški generaciji: vzor večno mladega, večno borbenega umetnika.

Tratnikova pot je bila od vsega početka samotna. Že prve njegove risbe so bile čisto svojevrstne, drugačne kot so jih bili vajeni ljudje pri nas. Obliko jim je nujno rodila misel, ki je ustvarjala te like. Tratnik se je od nek daj zares izživljal v delih, in ker je človek, ki razmišlja o sebi in svetu, ki pazno motri vse svoje živete, so njegova dela točen odsev te svojstvene razumske usmerjenosti. Zato je vse njegovo ustvarjanje tako čisto osebno, da bi ga stežka slogovno uvrstil in primerjal z drugimi.

Fran Tratnik ni bil nikdar mož množice in dneva in cenene hvale. Presamoten je in preveč osebnosten, da bi mogel postati popularen. Izraziti individualist je, ki ne pozna laskanja modnih gesel in kompromisov. Tudi tendenčnosti bi zaman iskal v njegovem delu. Sam je napisal: „Kdor ne zna sam poti, mora hoditi za drugimi — in vedno je zadaj...“

In vendar je prisilil vse, da so priznali njegovo delo, tudi tiste, ki jim ni ustvarjal po srcu. Toliko moči in samosvojega, neutajljivega ognja je v njih, da razvnamejo in zgrabijo vsakogar. Skrivnost je v tem, ker je Tratnik tako preprosto človečanski, tako neposredno topel in iskren. Umetelnosti pri njem ne boš našel. Kakor da je hotel označiti samega sebe, je zapisal, da „pravi umetnik, ki občuti naturo globlje, katerega čuvstvo se družijo z nje življenjem, ustvarja s trudom; pred njim se narava brani, skriva — da ne bi spoznal njenih globokih tajnosti...“ Tudi Tratnik ustvarja v trpljenju in trudoma, zato je v vsakem njegovem resničnem umotvoru del njega samega.

Če ob njegovi petdesetletnici na kratko premerimo življenjsko pot in njene sadove, nas preseneti, kako ravna in dosledna je bila. Kakor da je bil njegov razvoj v naprej določen: iz karikaturista se je razvil v globoko socialno čutečega satirika, ki je v posameznih kompozicijah: Slepci, Delo na polju, Begunci napel sile do skrajnosti in končno z barvo v velikih stenskih slikah skušal najti sintezo svojih zmožnosti. Danes je Tratnik še vedno prvi naš socialno usmerjeni upodabljači umetnik. Iskanje lepote in resnice, ki ustvarjata umetnost, mu je bilo vselej le v človeku samem, zato je neprestano sam sebe seciral, opazoval in proučeval. Med nami je malo umetnikov, ki bi bili sami sebi tako strogi in ostri kritiki, kot je naš Tratnik. Zato je njegova življenjska žetev razmeroma tako skromna, zato je pa tudi med temi deli toliko takih, ki bodo obstala za zmerom v slovenski umetnosti.

„Umetnik, ki hoče spoznati pravo lepoto, mora globlje v življenje, v bolečino in bolest, kamor naj ga vodi ljubezen in sočutje; zakaj tam je ognjišče, kjer se čisti duša človeku, ne v površnem življenju, v blagru in uživanju.“ Takó umetnik sam. Vse njegovo življenje je kakor dokaz temu stavku. „Najprej se mora lepota očistiti v tebi samem; zakaj, če je ni v tvoji duši, je ne najdeš drugod.“ Zato Tratnikovo umetniško delo ni nekaj postranskega, ne bistvenega, kar si je mogoče misliti brez tvorca samega. Ne: vsaka risba, sleherna slika je čist izraz umetnikovega življenja in trpljenja. Tako mu je umetnost postala neprestana očitna in odkritosrčna izpoved. Zato te tudi vsega prevzame, premaga.

Zadosti globoko je Fran Tratnik v teh petdesetih letih že prodril v bolečino in bolest. Zadosti globoko ga je že zagnilo življenje. Zato bo iz njegove očiščene duše — tako upamo, tako verujemo — nujno zrasel tudi še tisti svetli čisti lik, katerega nam je še dolžan, katerega je dolžan predvsem samemu sebi. Ta lik nam bo potrdilo umetnikove vere vase in v življenje, dokaz njegove zrele in ustaljene moči in obljuba še višjega, pozitivnega in človečanske osvajajočega umetniškega ustvarjanja.

K. Dobida.

„KAM S PREŠERNOVIM SPOMENIKOM?“

V Ljubljani, 30. junija 1931.

Imeniten žurnalističen domislek to, posebno zdaj, ob tej vročini, ko človeku kar kri vre in ga dražijo živci.

Že več tednov prenašamo potrpežljivo Prešerna po Ljubljani od enega kraja do drugega. Pa nikjer nima pravega obstanka. Zato mislim, da se bo ta komedija še nekoliko časa nadaljevala, dokler ne ostane Prešeren naposled tam, kjer je.

Zares genljivo, kako se dajo na tako nedolžen način izšegetati ideje, podžgati strasti in izzvati konflikti in vse to kar zastonj, prav samo iz čistega domoljubja, kar zveni skoraj iz vseh objavljenih člankov. Saj večini piscev ni bilo posebno mnogo do tega, kje ravno naj bi stal Prešeren, ampak porabila je priliko, da dá duška nekim globljim srčnim težnjam. Kakor da so se na tihem sporazumeli, je bila slišati iz vseh teh člankov skoraj ista pesem, ki je dobila v Franu Kralju svoj najstrastnejši in najbolestnejši izraz. Pa kot da ne gre zares, je zabrenkal baš nasprotno edinole dr. M. Marolt.

V svojem kratkem članku postavlja teze, ki se dotikajo družabnih pravic in ki so v ostrem nasprotju z življenjskim smotrom umetnikovim. Zato se

Vdanost, zaupanje in pokorščina so res prav genljive lastnosti — ampak za poštenega umetnika, ki hrepeni po spoznanju in ki naj oznanja lepoto in svetost življenja, se take slabosti kar nič ne spodobijo.

Sicer pa — skromno vprašanje: Kdo je prav za prav izročil Petru ključ in kdaj? Kdo ga je pooblastil, da papežuje nad Pavli? Kdo smo tisti „mi“? Jaz nisem bil zraven in vendar sem tudi jaz Ljubljančan, čeprav malo bolj na morostarsko stran obrnjen. In če izprašujem tega in onega, kako je s to stvarjo, mi nihče ne vé ničesar zanesljivega povedati.

V zadnjem času pa krožijo po naši dolgi vasi še celo govorice, da Peter sploh ni Peter, ampak, da ima Petrove ključ mestni stavbni urad v svojih rokah.

No — naj bo že kakor hoče — kaj nas brigajo storije o Petrih in Pavlih. Mi umetniki imamo posebne privilegije od nekega imenitnejšega gospoda ter naročilo, da gledamo v življenje s svojimi očmi, da živimo po svoji svobodni volji in mislimo s svojo pametjo. Sicer se mi zdi, da veljajo ta pravila tudi za vsakega drugega, ampak za te menda neobvezno, medtem ko je umetnik nanje priklenjen s svojo vestjo in s svojo umetniško častjo. *R. Jakopič.*

H. VON HOFMANNSTHAL: SLEHERNIK Misterij.

Ne le po izvoru, marveč tudi po vseh njegovih stilnih značilnostih bi bilo prav, če bi delo imenovali moraliteto namesto misterij. Za ta naziv govorita snov, ki ni naslonjena na zgodbe sv. Pisma, in alegorična pomenljivost nastopajočih oseb, ki jo je Hofmannsthal v primeri s srednjeveškim originalom omejil, a žal ne popolnoma zatrl. Žal zato, ker je alegorija umetnosti tuja oblika, čeprav je morda v nekem smislu najbolj tipičen izraz srednjeveškega duha. Kar je je tedaj ostalo v „Sleherniku“, mu je samo na kvar.

Delo razpada po vsebini v dve polovici: v življenje do prihoda smrti in v spokoritev ali življenje od prvega božjega poziva do koraka v grob. Slabo pa je, da sta ti dve polovici slogovno različni in da je med njima razkol, ki je nastal iz napetosti med modernim individualnim pojmovanjem življenja in staro poučno kolektivistično alegoriko. Prvi del „Slehernika“, prizor s služinčadjo, družnikom, prosjakom, dolžnikom, materjo, ljubico, z gostijo in s prihodom smrti je stilno tudi za današnji okus popolnoma sprejemljiva rahlo simbolna drama. Osebe, ki jih tu gledamo na odru, so resnično živi, komaj opazno brezosebni ljudje. Usoda „Slehernika“ samega je sicer rahlo oprta na svetopisemsko priliko o možu, ki si je zgradil lep dom in ki se mu duša veseli blagostanja, ko ga nenadoma zadene božji klic, a je vendar pri vsej hoteni tipičnosti toliko individualna, da zlahka prenese splošnejšo pomenljivost, ki je rahločutno položena vanjo.

Uvodni prizori so predstavljeni z neodvisnim poznanjem človeškega srca in s širokim smislom za lepoto življenja nepristransko in celo mamljivo prikazujejo posvetne blagre. Ustvarjeni so z mero in okusom in s krepko in verno umetnostjo. Toda to je šele osnova, iz katere se požene veličastna in pretresljiva podoba smrtne groze. Smrt je prav za prav resnična vsebina „Slehernika“. Vse drugo — življenjska sanja pred božjim klicem in blagi nauki po prihodu smrti — so samo okvir za ta siloviti izraz smrtne groze. Prizorom od prve